

INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR,
IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Poesi som vågar ta ställning

Mottagandet av Jenny Wrangborgs *Kallskänken*

Poetry That Dares to Take a Stand

The Reception of Jenny Wrangborg's *Kallskänken*

Nora Wurtzel

Termin: HT 2019

Kurs: LV1310, Uppsatskurs, 15 hp.

Nivå: kandidat

Handledare: Christer Ekholm

Abstract

Bachelor Thesis in Comparative Literature

Title: Poetry That Dares to Take a Stand

Author: Nora Wurtzel

Year: Autumn 2019

Department: Department of Literature, History of Ideas and Religion

Supervisor: Christer Ekholm

Examiner:

Keywords: Jenny Wrangborg; Proletarian Literature; Working Class-Literature; Reception; Lars Furuland

This essay examines how Jenny Wrangborg's collection of poetry entitled *Kallskänken* was received in Swedish media when published in 2010. The material consists of twelve articles from newspapers, both national and local, as well as in magazines and on radio. The analysis is divided according to Lars Furuland's definition of working class-literature, as literature *by*, *about*, and *for* the working class. These three aspects, together with an analysis of intertextuality in the articles, make up the four analytical chapters of the essay. The aspects are thereafter compared with each other with the purpose of finding patterns in how the collection of poetry is commented and what the writers evaluate as positive or negative, but also to see if there are similarities and differences between the different sources. The result shows that the writers in the newspapers, magazines and radio put Wrangborg in a tradition of working class-literature by pointing at the resemblance to authors as Stig Sjödin and Kristian Lundberg, but they also place her in a broader Swedish literary tradition. Half of the writers mentions that *Kallskänken* is written *by* a worker, and they also mention aspects as gender and age, but the most common term to describe Wrangborg is with the word "debutant". Ten out of twelve writers mention that she writes *about* workers. The material shows that the most evaluated aspect is *for* workers, which all writers agree on that she does, and the question is if it is seen as positive or negative. The different readings places her in different literary traditions and there is both possibilities and limitations in the reading of *Kallskänken* as working class-literature.

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Problemformulering och syfte.....	1
Teoretiska perspektiv och begrepp.....	1
Arbetarlitteratur	1
Litteraturkritik	4
Metod, material och avgränsning	6
Tidigare forskning	7
Undersökning – Receptionen i dagspress, tidskrifter och radio	13
Intertextualitet – jämförande med andra författarskap	13
Av arbetare – epitet och kategorisering.....	15
Om arbetare – tematik och tradition.....	16
För arbetare – för vem skrivs diktsamlingen och för den arbetarklassens talan?.....	18
Avslutning	22
Sammanfattning.....	22
Diskussion	23
Källförteckning.....	25
Primärmaterial	25
Sekundärmaterial.....	25

Inledning

Problemformulering och syfte

”Jag förbannar den poesi som skapats av dem som vägrar ta ställning.”¹ Med detta citat av Gabriel Celaya inleds diktsamlingen *Kallskänken* av Jenny Wrangborg (2010), ett verk som inom det arbetarlitterära forskningsfältet mottagits som arbetarlitteratur. Den arbetarlitterära forskningen förhåller sig ständigt till klass och handlar delvis om att kategorisera vilka verk som ska ingå i traditionen och hur olika instanser inom den litterära offentligheten bör förhålla sig till detta. I denna uppsats ämnar jag undersöka receptionen av Jenny Wrangborgs *Kallskänken*, utifrån ett perspektiv som berör recensioner i dagstidningar, tidskrifter och radio. Detta med fokus på hur boken karaktäriseras, kategoriseras och värderas i relation till den arbetarlitterära traditionen, men också om det finns andra spår som skribenterna lägger fram i sina läsningar som inte är kopplade till arbetarlitteratur. Receptionen ses också som värderande, en text som i sig tar ställning till poesin, och därmed kommer hur och vad skribenterna värderar att tas upp. Frågeställningarna är därmed följande:

- Hur förhåller sig det kritiska mottagandet av Jenny Wrangborgs *Kallskänken* till frågan om diktsamlingen som arbetarlitteratur?
- Hur förhåller sig det kritiska mottagandet till den värderande argumentationen?

Syftet är att undersöka hur Wrangborgs *Kallskänken* mottagits i dagspressen, tidskrifter och radio. Fokus ligger på att undersöka om det finns mönster för hur skrivandet kring *Kallskänken* ser ut och om det finns återkommande tematik eller beröringspunkter, vilket också står i relation till hur olika strategier används för att inordna *Kallskänken* i olika traditioner, med fokus på den arbetarlitterära.

Teoretiska perspektiv och begrepp

Arbetarlitteratur

En viktig frågeställning i diskussionen och forskningen om och kring den svenska arbetarlitteraturen är den om vilka texter som ska räknas till den arbetarlitterära traditionen. Den kanske mest vedertagna men också till stor del ifrågasatta definitionen av vad

¹ Citatet av Gabriel Celaya inleder *Kallskänken*, det framgår dock inte vem som har gjort översättningen. En annan översättning, gjord av Francisco J. Uriz, finns i *Ett vapen laddat med framtid*, Stockholm: Arbetarkultur, 1980, s. 9–10.

arbetarlitteratur är har myntats av Lars Furuland, som menar att arbetardiktning är skönlitterära texter

1. om arbetare och kroppsarbete,
2. av författare med ursprung i arbetarklassen,
3. för arbetare.²

Furuland förtydligar också att det är ”i skärningspunkten mellan de tre nämnda perspektiven [...] som man finner den väsentliga arbetardiktningen”.³ Historiskt sett menar Furuland att idéinnehållet och tydliggörandet av arbetaren som människa varit viktiga kriterier, men också motiv- och miljöaspekter tillsammans med personteckningen.⁴ I *Litteratursociologi* pekar Furuland på ambivalensen i arbetaren som författare. Han menar att det för författarna i de första arbetartidningarna, i början av 1900-talet, var uteslutet att livnära sig på sitt författarskap inom rörelsen. Dels till följd av avsaknaden av ekonomiska förutsättningar för detta, dels på grund av rörelsens ideologi där ”själva solidaritets- och jämställdhetstänkandet lade hinder i vägen”.⁵

Magnus Nilsson går in på Furulands definition i *Arbetarlitteratur* och lyfter att det funnits arbetarförfattare som varit yrkesförfattare, vilket leder till svårigheter då författaryrket sällan räknas som arbetarklass. Som exempel lyfter han Harry Martinson och Eyvind Johnson, som dessutom fick Nobelpriset i litteratur 1974.⁶ Problematiken ligger alltså inbäddad i kriteriet av arbetare, då dessa slutar vara arbetare när de kan försörja sig som författare. Nilsson förtydligar även att ”för arbetare” kan betyda ”litteratur som antingen vänder sig till läsare i arbetarklassen eller ’tar arbetarklassens parti’”.⁷ Han påtalar också att det kan röra sig om litteratur som publiceras i arbetarklassens egna kanaler och att definitioner som fokuserar på ”om arbetare” är ovanliga i Sverige, men att det ofta lyfts i kombination med andra kriterier.⁸

Enligt Nilsson är begreppet arbetarlitteratur svårdefinierat men han hävdar att man kommer ”sanningen närmast om man inser att det alltid funnits olika sorters litteratur som utifrån olika utgångspunkter kunnat benämnas just arbetarlitteratur”.⁹ Vidare föreslår han en

² Lars Furuland, ”Arbetarlitteraturen i Sverige – från kampdikt till arbetarspel”, *Svensk arbetarlitteratur*, Lars Furuland & Johan Svedjedal, Stockholm: Atlas, 2006, s. 23.

³ Ib., s. 24.

⁴ Ib.

⁵ Lars Furuland, ”Litteratur och samhälle. Om litteratursociologin och dess forskningsfält”, *Litteratursociologi*, red. Lars Furuland & Johan Svedjedal, Lund: Studentlitteratur, 1997, s. 23.

⁶ Magnus Nilsson, *Arbetarlitteratur*, Lund: Studentlitteratur, 2006, s. 15f.

⁷ Ib., s. 18.

⁸ Ib., s. 22f.

⁹ Ib., s. 24.

definition som utgår ifrån receptionen och där arbetarlitteratur bestäms som ”*litteratur som av läsaren kopplas samman med arbetarklassen*”.¹⁰ Utifrån detta resonemang blir alltså receptionen, som en del av läsningen, en avgörande faktor i vad som benämns som arbetarlitteratur. Viktigt att poängtera är dock att detta inte står i motsats till Furulands definition, utan snarare är en utveckling av den samma. Nilsson skriver själv att den skärningspunkt Furuland beskriver som central för att förstå begreppet arbetarlitteratur är ett element som ligger hos läsaren. Det som Nilsson tillför är att det inte bara rör sig om läsare i arbetarklassen, som fungerar som en publik av arbetare, utan att samtliga läsare av arbetarlitteratur är med och avgör vad som ska kvala in eller inte.¹¹

För att ytterligare definiera begreppet används också andra modeller, bland annat den som Beata Agrell förespråkar i antologin *Stempelslag* från 2016. Agrell kritiserar Nilssons läsarorienterade definition med argumentet att den läsare han syftar till måste definieras. Hon menar även att ett problem med Furulands definition är att den inte tydliggör vem som är arbetare.¹² Utifrån detta definierar hon själv begreppet klass:

Med *klass* i grundläggande mening avser jag ett ekonomiskt konstituerat fenomen som styr en grups relation till samhällsliga egendomsförhållanden – kapital, ägande och makt – vid en viss historisk tidpunkt, inte bara inom produktionssfären utan även inom reproduktions- och distributionssfäerna.¹³

Hon fortsätter med att förtydliga att klasserna är beroende av historiska förändringsprocesser i samma utsträckning som samhället i övrigt. Agrell gör också en viktig poäng om begreppet arbetarklass när hon anmärker följande:

Med arbetarklass menar jag den – idag mångfaldiga – grupp av lönearbetare som inte äger produktionsmedel och inte har makt över produktionsresultatet eller sina egna arbetsförhållanden. Dit hör inte bara industriarbetare och andra mervärdesproducenter, utan också anställda på de lägsta nivåerna inom handel, transport, vård, restaurang och liknande.¹⁴

Arbetarklassen ser alltså inte längre ut som den historiskt beskrivits och innefattar numer även restaurang- och caféanställda, som t.ex. kallskänka.

Agrell påtalar också att klass kan vara en del av en personlig identitet tillsammans med andra identiteter så som kön, sexualitet och etnicitet, men att det då rör sig om *klasskänsla*.¹⁵ Magnus Nilsson utvecklar detta i sin artikel ”Från klass i sig till klass för sig” där han skriver

¹⁰ Nilsson, 2006, s. 25.

¹¹ Ib., s. 25f.

¹² Beata Agrell, ”Klassperspektiv i svensk arbetarprosa under 1900-talet”, *Stempelslag*, red. Even Igland Diesen, Ole Karlsen & Elin Stengrundet, Oslo: Novus, 2016, s. 25.

¹³ Ib., s. 24.

¹⁴ Ib., s. 25.

¹⁵ Ib., s. 24.

att ”Marx med begreppet klass menar två saker: dels en ekonomisk situation, dels ett kollektivt medvetande om denna situation som leder till politisk kamp för gemensamma klassintressen”.¹⁶ Det är denna uppdelning som titeln på Nilssons artikel pekar på, den ekonomiska situationen är alltså *klass i sig*, medan det kollektiva medvetandet är *klass för sig*. Nilsson skriver vidare att ”[e]n klass ’för sig’ är för Marx inte bara medveten om sin existens som klass och sina intressen - den försöker också göra dessa intressen gällande politiskt”.¹⁷ Nilsson menar också att övergången till ett politiskt klassmedvetande, med ambition att ersätta det kapitalistiska systemet med ett socialistiskt, inte är något som kommer att ske automatiskt utan att en socialistisk rörelse måste ”bidra till att arbetarklassen utvecklas till en klassmedveten politisk aktör”.¹⁸

Magnus Nilsson presenterar i ”Arbetarlitteratur, teori, politik” begreppet ”den litterära produktionen av klass”: ”Litteratur betraktas alltså som ett fenomen som *determineras* – dvs. möjliggörs – av (bland annat) klassprocesser. Samtidigt ses litteraturen emellertid också som en kulturell process som determinerar fenomenet klass genom att tillskriva det betydelse.”¹⁹ Arbetarlitteraturen bör alltså förstås i relation till andra dominanta verklighetsframställningar och dess politiska funktion ligger i den mothegemoniska litterära produktionen av klass.²⁰

Ytterligare en aspekt av det arbetarlitterära begreppet är hur författare som fått epitetet arbetarförfattare förhåller sig till det. Magnus Nilsson beskriver det som att ”[m]odern svensk arbetarlitteratur präglas i stor utsträckning av ett ambivalent förhållande till den arbetarlitterära traditionen. Många arbetarförfattare som själva gör anspråk på eller accepterar en tillskriven hemhörighet i denna tradition markerar samtidigt avstånd till densamma”.²¹ Det är alltså inte självklart att epitetet gläder författaren i fråga. Detta är dock inte fallet med Jenny Wrangborg, som själv kallar sig arbetarförfattare.²²

Litteraturkritik

Tomas Forser skriver i *Kritik av kritiken* att ”[s]könlitteraturens historia är kritikens historia” och att ”[r]ecensenten står i främsta ledet när det gäller att möta den nya litteraturen. [...] Recensionen är mestadels den enda skriftliga källa som berättar hur en *läsare* har försökt

¹⁶ Magnus Nilsson, ”Från klass i sig till klass för sig”, *Clarté* 2015:1, u. s.

¹⁷ Nilsson, 2015, u. s.

¹⁸ *Ib.*

¹⁹ Magnus Nilsson, ”Arbetarlitteratur, teori, politik. Utkast till ett marxistiskt program för forskning och undervisning om svensk arbetarlitteratur”, *Från Nexø till Alakoski: Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, red. Bibi Jonsson, Magnus Nilsson, Birthe Sjöberg och Jimmy Vulovic, Lund: Absalon, 2011, s. 199f.

²⁰ *Ib.*, s. 202.

²¹ Magnus Nilsson, ”Inordning och uppror”, *Tidskrift för Litteraturvetenskap*, 2012:1, s. 49.

²² *Ib.*, s. 59.

förstå, tillägna sig och kritiskt värdera ett diktverk”.²³ På frågan vad en recension är svarar han: ”En text om en annan text inskriven i massmediernas dramaturgiska krav och järnhårda lönelag. Stark eller svag är en sådan text alltid villkorad både av genrehistoriens formspråk och av journalistikens nu. Den handlar *om* en annan text. Men den *handlar* också själv och berättar då sin egen historia.”²⁴ Enligt Forsers synsätt är recensionen både ett dokument över hur en läsare uppfattat ett verk och en handlande instans i sig själv. Med avstamp i detta resonemang kommer denna uppsats att behandla recensionerna som det Forser kallar ”det led mellan författare – förlag och bokköpare – läsare, som skall reglera det offentliga samtalet”.²⁵ Med andra ord som en förmedlande länk, men också som ett filter, genom vilken litteraturen når offentligheten.

Forser menar också att litteraturkritiken skiljer sig från andra texter om litteratur då den till skillnad från vetenskapliga texter värderar sitt studieobjekt. Han menar att ”[d]e värderande elementen i kritiken är mer eller mindre explicita” samt att värderingen kan ske på estetiska grunder eller att ”intellektuella, moraliska eller politiska kvaliteter” avgör.²⁶ Här gör också Christer Ekholm en intressant poäng rörande värderingen av arbetarlitteraturen i ”Den mindre litteraturen”. Han menar att termerna arbetarlitteratur och proletärlitteratur fungerat som kanoniseringsverktyg och som ”kategoriseringar avsedda att lyfta fram och upp en viss typ av ordkonst och skiva in den i litteraturhistorien”.²⁷ Detta upphöjande har emellertid alltid skett i förhållande till en majoritetslitteratur och i enlighet med normer som arbetarlitteraturen ”i sig” distanserar sig ifrån.²⁸ Det finns med detta i åtanke alltså en värderande aspekt även i termen arbetarlitteratur och att användandet av termen är ett försök till att upphöja och legitimera litteraturen i fråga.

Ett annat omfattande verk när det kommer till recensioner och litteraturkritik är Per Rydén's *Domedagar* där han bland annat behandlar frågan om intertextualitet. Rydén påpekar där att den mest uppenbara intertextuella kopplingen i sammanhanget är den mellan recensionen och den nyutkomna boken, att det är frågan om en text om en annan text, men att en i praktiken lika central aspekt är den kritiska framställningens relatering av den behandlade boken till andra verk och författarskap: ”Det ingår som en av de ofrånkomliga uppgifterna i

²³ Tomas Forser, *Kritik av kritiken*, Gråbo: Anthropos, 2002, s. 9, min kursiv.

²⁴ Forser, s. 20.

²⁵ Ib., s. 199.

²⁶ Ib., s. 113.

²⁷ Christer Ekholm, ”Arbetarlitteraturen som mindre”, *Hva er arbeiderlitteratur? Begrepsbruk, kartlegging og forskningstradisjon*, red. Christine Hamm, Ingrid Nestås Mathisen & Anemari Neple, Bergen: Alvheim & Eide Akademisk Forlag, 2017, s. 155.

²⁸ Ib., s. 155f.

det kritiska uppdraget att placera in en text bland de tidigare producerade. Det är truistiskt att konstatera att den uppgiften fullföljs. Det viktigaste måste vara att se hur det går till”.²⁹

I linje med denna anmärkning, och i enlighet med syftet, kommer detta arbete att fokusera var och hur det kritiska mottagandet av *Kallskänken* jämför, och placerar in diktsamlingen bland tidigare litterära alster.

Metod, material och avgränsning

Metoden för undersökningen är en receptionsstudie där materialet från dagspress, tidskrifter och radio kommer att delas upp efter Furulands ovan nämnda definition av arbetarlitteratur, det vill säga under rubrikerna ”Av arbetare”, ”Om arbetare” och ”För arbetare”. Materialet kommer sedan undersökas komparativt, både inom och mellan kategorierna, med syfte att synliggöra likheter och skillnader dem emellan. Undersökningen grundas också på vilka verk och författarskap Wrangborg jämförs med, utifrån dess intertextualitet.

Kallskänken av Jenny Wrangborg utkom första gången 2010.³⁰ Den gavs sedan ut igen på nytt förlag 2013, denna gång med tillägg av två nya dikter.³¹ Urvalet i detta arbete är begränsat till den svenska receptionen även om *Kallskänken* bland annat recenserats i den norska marxistiska tidskriften *Ginst*.³² De recensioner som kommer att tas upp har tagits fram via en rad databaser för svensk dagspress, detta betyder dock att det kan finnas fler artiklar som inte kommit upp via sökningar i Artikelsök, Mediearkivet, PressReader och Universitetsbibliotekets Supersök.

Undersökningen bygger på läsningar av åtta recensioner från svensk dagspress och en artikel från Sveriges Radios hemsida. Artiklarna är både från lokala och nationella dagstidningar. De artiklar från dagspressen och radio rörande Jenny Wrangborgs *Kallskänken* som kommer behandlas i arbetet är:

- ”Arbetets människor i fokus i Wrangborgs *Kallskänken*” av Göran Sommerdal publicerad av *Kulturnytt* i P1.³³
- ”Klasskamp från kaféet” av Jenny Tunedal, publicerad i *Aftonbladet*.³⁴

²⁹ Per Rydén, *Domedagar. Svensk litteraturkritik efter 1880*, Lund: Avd. för pressforskning, Litteraturvetenskapliga institutionen, 1987, s. 342.

³⁰ Jenny Wrangborg, *Kallskänken*, Stockholm: Kata Förlag, 2010.

³¹ Jenny Wrangborg, *Kallskänken*, Stockholm: Ordfront, 2013.

³² Taran Anne Sæther, ”Kallskänken (omtale)”, *Ginst*, 2012:1, u. s.

³³ Göran Sommerdal, ”Arbetets människor i fokus i Wrangborgs *Kallskänken*”, *Kulturnytt i P1*, Sveriges Radio, <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=3726716>, 2019-11-19.

³⁴ Jenny Tunedal, ”Klasskamp från kaféet”, *Aftonbladet*, 2010-06-07.

- ”Anspråkslös diktberättelse från proletariatets mitt” av Kalle Holmqvist i *Fria Tidningen*.³⁵
- ”Platt som ett plakat” av Karin Nykvist i *Sydsvenskan*.³⁶
- ”Dikter som tar ställning” av Marie Norin i *Göteborgs-Posten*.³⁷
- ”Personligt och partipoesi” av Per Bergström i *Kristianstadsbladet*.³⁸
- ”Kallskänkans skarpa blick” av Magnus Dahlerus i *Uppsala Nya Tidning*.³⁹
- ”Genom ’Kallskänken’ går ett vasst stråk av klasshat” av Crister Enander i *Gefle Dagblad*.⁴⁰
- ”Kallskuren kollektivpoesi” av Marie Pettersson publicerad i *Helsingborgs Dagblad*.⁴¹

Utöver dessa tillkommer tre tidskriftsartiklar av en recenserande karaktär, den första med titeln ”Rapport från tjänstehjonens värld” av Lia Fallenius ur *Cora*.⁴² Den andra artikeln är ur *Clarté* med titeln ”Ord i rättan tid” av Magnus Nilsson.⁴³ En mer traditionell recension publicerades även i *Cora* 2010 av Ann Mårtens.⁴⁴

I analysen kommer artiklar från dagspressen inte förses med fotnoter utan endast hänvisas till genom författarens namn. Artiklar ur tidskrifter kommer dock anges med not på traditionellt vis. I läsningen av artiklarna kommer inte brödtexten att skiljas från rubrik och ingress, även om det är möjligt att det inte är artikelförfattaren själv som skrivit dessa. Detta med motiveringen att det inte är artikelförfattaren som står i fokus, utan vad artikeln säger om *Kallskänken*.

Tidigare forskning

När det kommer till tidigare receptionsinriktade studier rörande arbetarlitteratur finns det inte mycket material att tillgå, då det inte finns någon omfattande forskning på området. En av de få exemplen är Erik Peurells doktorsavhandling i litteraturvetenskap *En författares väg. Jan Fridegård i det litterära fältet* från 1998. Peurell gör där en studie av Fridegårdens bana som författare inom det svenska litterära fältet utifrån Pierre Bordieus teori om sociala fält. För att

³⁵ Kalle Holmqvist, ”Anspråkslös diktberättelse från proletariatets mitt”, *Fria Tidningen*, 2010-05-19.

³⁶ Karin Nykvist, ”Platt som ett plakat”, *Sydsvenskan*, 2010-07-10.

³⁷ Marie Norin, ”Dikter som tar ställning”, *Göteborgs-posten*, 2010-05-29.

³⁸ Per Bergström, ”Personligt och partipoesi”, *Kristianstadsbladet*, 2010-05-19.

³⁹ Magnus Dahlerus, ”Kallskänkans skarpa blick”, *Uppsala Nya Tidning*, 2010-06-29. En omarbetad version som i hög grad är densamma återfinns även med titeln ”Dikter från en köksarbetare” i *Östgöta Correspondenten* från 2010-08-06.

⁴⁰ Crister Enander, ”Genom ’Kallskänken’ går ett vasst stråk av klasshat”, *Gefle Dagblad*, 2010-07-17.

⁴¹ Marie Pettersson, ”Kallskuren kollektivpoesi”, *Helsingborgs Dagblad*, 2010-06-23.

⁴² Lia Fallenius, ”Rapport från tjänstehjonens värld”, *Cora* 2013:32.

⁴³ Magnus Nilsson, ”Ord i rättan tid”, *Clarté* 2010:3.

⁴⁴ Ann Mårtens, ”Kallskänken av Jenny Wrangborg”, *Cora* 2010:22.

förstå hur Fridegårds anseende förändrats under årets lopp använder sig Peurell bland annat av utsagor av kritiker och litteraturforskare men också biblioteksstatistik och läsarbrev.⁴⁵ Även om Peurell inte pekar på ett direkt släktskap mellan arbetarlitteraturen och Fridegård påpekar han att denne var autodidakt och hur ”folkrörelsernas och i synnerhet arbetarrörelsens stora betydelse för breddningen av basen i den kulturella produktionen spelat stor roll”.⁴⁶ Peurell menar även att Fridegård på många sätt är ”ett exempel på hur folkbildningstanken haft betydelse på det litterära fältets utseende”.⁴⁷

Värd att nämna är också Ann-Christine Johansson Risséns magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap med titeln *Arbetarlitteraturens återkomst*. Uppsatsen tar avstamp dels i ett antagande att det skett en förändring inom den arbetarlitterära diskursen där hon menar att den samtida arbetarlitteraturen skiljer sig från den traditionella bilden av arbetarlitteratur, dels ”i den allmänna föreställningen att arbetarlitteraturens huvudsakliga syfte är att spegla och lyfta fram klassamhällets orättvisor”.⁴⁸ Materialet består av recensioner och intervjuer ur svensk dagspress med fokus på fem författare: Lena Andersson, Torbjörn Flygt, Tony Samuelsson, Susanna Alakoski och Åsa Linderborg. Det Johansson Rissén kommer fram till är bland annat att arbetarförfattaren är en klassresenär med arbetarbakgrund och att litteraturens huvudsakliga syfte är att spegla klassamhället. Hon menar även att böckerna speglar klassamhällets ”förlorare”, ofta arbetslösa eller invandrare som återfinns i miljonprogrammen, men att dessa också återfinns i ”vård- och tjänstesektorn och därmed till stor del utgörs av kvinnor, men fortfarande också t.ex. industriarbetare”.⁴⁹ Att dra slutsatser om vad böckerna speglar, i ett arbete som bygger på recensioner och intervjuer och inte analyserar de faktiska böckerna, ter sig något märkligt och detta resultat bör därför ifrågasättas. Peurells och Johansson Risséns arbeten är alltså exempel på hur reception kan vara en ingång till förståelse av arbetarlitteraturen, men pekar också på att det finns potential till ytterligare undersökningar inom ämnet.

Forskningen kring svensk arbetarlitteratur är desto mer omfattande. Lars Furuland och Johan Svedjedal inleder sitt översiktsverk över den svenska arbetarlitteraturen med att konstatera att arbetarlitteraturen först framträder i form av kampdikt i slutet av 1800-talet för att sedan under början av 1900-talet bli en bredare litterär rörelse med namn som Ivar Lo-

⁴⁵ Erik Peurell, *En författares väg. Jan Fridegård i det litterära fältet.*, Hedemora: Gidlunds, 1998, s. 12.

⁴⁶ Peurell, s. 224.

⁴⁷ Ib.

⁴⁸ Ann-Christine Johansson Rissén, *Arbetarlitteraturens återkomst: En diskursinriktad analys kring föreställningar om den samtida arbetarlitteraturen i Sverige 1999-2007*, Institutionen för informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan, Borås, 2008, s. 4.

⁴⁹ Ib., s. 68.

Johansson, Moa Martinson och Jan Fridegård.⁵⁰ Ett annat översiktsverk värt att nämna är Magnus Nilssons *Arbetarlitteratur* samt de antologier som givits ut i samband med de konferenser som berört ämnet nordisk arbetarlitteratur.⁵¹ Teckningar över arbetarlitteraturens historia har gjorts åtskilliga gånger, och i detta kapitel kommer fokus istället ligga på den mer samtida litteraturen och specifikt på Jenny Wrangborg.

Magnus Nilsson menar i ”En ny generation – en förnyad tradition” att Åsa Linderborgs *Mig äger ingen* och *Svinalängorna* av Susanna Alakoski möttes av ett positivt gensvar från kritiker och läsare vilket banat väg för en ny generation arbetarförfattare. Han lyfter sedan fram bland annat Johan Jönsson, Kristian Lundberg och Jenny Wrangborg som exempel på denna nya generation.⁵² Han motiverar urvalet med att ”dessa verk tämligen självklart kan beskrivas som arbetarlitteratur och att de ådragit sig intresse i den litterära offentligheten just i denna egenskap, samt att de i flera fall explicit tematiserar en relation till den arbetarlitterära traditionen”.⁵³ Nilsson skriver även om Wrangborg i relation till andra arbetarförfattares klasskildringar och pekar på att hon gör bruk av för strömningen traditionella motiv, bl.a. alienering och hur arbetet sliter ner kroppen. Han hävdar även att i *Kallskänken* ”skildras klass framför allt med utgångspunkt i en marxistisk kritik av hur den kapitalistiska arbetsprocessen alienerar arbetarna från deras mänsklighet och förvandlar dem till maskiner”, vilket han beskriver som gemensamt för ett flertal arbetarförfattare, bland annat Linderborg och Lundberg.⁵⁴

Ett liknande spår är Nilsson inne på i ”Den moderna(ste) svenskspråkiga arbetarlitteraturen” där han analyserar den senaste tidens arbetarlitteratur utifrån dess modernitet. Han skriver där, som i flertalet texter, om Jönsson, Alakoski och Linderborg, men också om Jenny Wrangborg som han menar är den arbetarpoet som ”fått störst publika framgångar i Sverige under senare år”.⁵⁵ Nilsson hävdar även att Wrangborg ”är en av många kvinnor i den nyaste generationen arbetarförfattare och att diktjagen i hennes dikter ofta är kvinnor” och att detta utgör ett närmande den ”moderna svenska arbetarverkligheten”.⁵⁶ Nilsson menar även att *Kallskänken* ”framför allt skildrar arbete inom restaurangbranschen” och därmed ”riktar uppmärksamhet mot en växande och allt viktigare del av den svenska

⁵⁰ Lars Furuland & Johan Svedjedal, *Svensk arbetarlitteratur*, Stockholm: Atlas, 2006, s. 15.

⁵¹ Se: *Arbetarlitteratur; Från Nexø till Alakoski: Aspekter på nordisk arbetarlitteratur; ”Inte kan jag berätta allas historia?” Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur.*

⁵² Magnus Nilsson, ”En ny generation – En förnyad tradition”, *Samlaren* 2014, s. 100.

⁵³ *Ib.*, s. 101.

⁵⁴ *Ib.*, s. 106.

⁵⁵ Magnus Nilsson, ”Den moderna(ste) svenskspråkiga arbetarlitteraturen”, *Stempelslag*, red. Even Igland Diesen, Ole Karlsen & Elin Stengrundet, Oslo: Novus, 2016, s. 268. [2016b]

⁵⁶ *Ib.*, s. 270.

arbetarklassen som tidigare inte fått något större utrymme i arbetarlitteraturen.”⁵⁷

Nilsson tar även upp Wrangborgs författarskap i ”En ny arbetarlitteratur?” där han går emot vad han beskriver som en rådande historieskrivning där arbetarlitteraturen efter 1920 relateras till den litterära institutionen snarare än till arbetarrörelsen. Nilsson menar istället att arbetarlitteratur under 1900-talet ”skrivits, spridits och diskuterats i offentlighetssammanhang utanför den litterära institutionen”.⁵⁸ Han pekar på Föreningen Arbetarskrivare som ett aktuellt exempel på detta, då det där finns ett eget system för distribution, produktion och bedömning. Han menar också att flera av föreningens medlemmar samtidigt är aktiva i den litterära offentligheten med Jenny Wrangborg som exempel, som dessutom valdes till ordförande för föreningen 2016.⁵⁹ Nilsson påpekar vid flera tillfällen Wrangborgs anknytning till arbetarrörelsen, bland annat när han skriver att hon genom ”stark agitatorisk tendens och genom att ofta framföra sina dikter vid möten inom arbetarrörelsen och den politiska vänsterns organisationer [...] anknyter till den kamplyrik som anses utgöra den svenska arbetarlitteraturens startpunkt”.⁶⁰

När Nilsson skriver om Wrangborgs tudelade position inom och utanför den litterära offentligheten menar han också att *Kallskänken* sålde slut så snabbt till följd av uppmärksamheten som Wrangborg fått inom arbetarrörelsen och inte till följd av mottagandet i den litterära offentligheten.⁶¹ I kontrast till vad Nilsson hävdar i övrigt menar han också att det finns en möjlighet att Wrangborgs diktning präglas av andra offentlighetssammanhang än det som brukar ses som det arbetarlitterära. Han menar att det är ”knappast otroligt att den präglas av författarens erfarenhet från poetry slam-scenen eller bloggssfären”.⁶²

Nilsson hävdar i ”Inordning och uppror” att det faktum att Wrangborg skriver om och för arbetare tillsammans med ”att hon framhäver att hon själv är just arbetare gör också att hennes diktning till punkt och pricka lever upp till Lars Furulands definition av fenomenet arbetarlitteratur”.⁶³ Han uttrycker det också som att Wrangborg skriver ”för arbetare ([...]huvudsakligen i betydelsen partitagande för den socialistiska arbetarrörelsen)”.⁶⁴

Ett annat argument Nilsson lägger fram för att Wrangborg ska klassificeras som

⁵⁷Nilsson, 2016b, s. 270.

⁵⁸ Magnus Nilsson, ”En ny arbetarlitteratur?”, *”Inte kan jag berätta allas historia?” Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur*, red. Beata Agrell, Åsa Arping, Christer Ekholm & Magnus Gustafson, Göteborg: LIR skrifter, 2016, s. 133. [2016a]

⁵⁹ Ib., s. 133f.

⁶⁰ Nilsson, 2016b, s. 269.

⁶¹ Nilsson, 2016a, s. 134.

⁶² Ib., s.136.

⁶³ Nilsson, 2012, s. 59.

⁶⁴ Nilsson, 2012, s. 59.

arbetarlitteratur är de intertextuella kopplingar till Stig Sjödin som han menar sig se i ”Jämlikar” ur *Kallskänken*.⁶⁵ Här hänvisar han i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* till sin egen recension i *Clarté*, där han skriver: ”Hennes dikt ’Jämlikar’ ligger exempelvis så nära Stig Sjödens ’Motsträvigt och med hjärtat fullt av trots’ att den nästan måste läsas som ett slags moderniserad version av denna 1900-talets kanske mest klassiska svenska arbetardikt.”⁶⁶ I ”En ny generation – en förnyad tradition” gör Nilsson dock en analys av släktskapet mellan de två dikterna och pekar då bland annat på ett retoriskt släktskap mellan dem och att de båda räknar upp kroppens skador och slitage. Nilsson menar även att Wrangborg genom släktskapet med Sjödin skriver in sig i en specifik arbetarlitterär tradition, en som ”åtnjuter relativt hög estetisk status”.⁶⁷ Han pekar dock inte heller här på vari det retoriska släktskapet skulle ligga utan erbjuder läsaren de två dikterna i sin helhet utan att förtydliga vad han menar. Vidare skriver han att ”[s]amtidigt tyder den politiska rättframhet som präglar diktsamlingen som helhet på att Wrangborg inte känner något behov av att maskera sin släktskap med de mer agitatoriskt inriktade arbetarlyriker[...]”.⁶⁸ Han utvecklar inte resonemanget vidare men skriver i en tillhörande slutnot att han också ser ett släktskap mellan Wrangborg och Bertholt Brecht, även denna gång genom att erbjuda läsaren ett utdrag ur Wrangborgs dikt ”Låt oss prata om de små förändringarna” tillsammans med ett översatt citat på tyska från ”An die Nachgeborenen”.⁶⁹ I avslutningen av samma artikel skriver han om den mångfald som han menar präglar den senaste tidens arbetarlitteratur och nämner där ”den agitatoriska kampdikten, som spelar en viktig roll för Wrangborg”.⁷⁰ Ingen av gångerna ges vidare exempel på hur detta släktskap skulle se ut. Det blir tydligt att Nilsson har ambitionen att skriva in Wrangborg i en arbetarlitterär tradition och detta kan bland annat förklaras med den politiska potential som Nilsson tillskriver arbetarlitteraturen.

Åsa Arping beskriver Jenny Wrangborg som ”den upproriska kallskänkan”, i ”Att göra skillnad. Klass, kön och etnicitet i några av det nya seklets svenska uppväxtskildringar”.⁷¹ Arping skriver om Wrangborg i en kontext av att först gå igenom författarskap som Susanna Alakoski, Åsa Linderborg, Kristian Lundberg, Torbjörn Flygt, Marjaneh Bakthiari och Jonas Hassen Khemiri. Arping menar att ”romanen brukar betraktas

⁶⁵ Ib.

⁶⁶ Nilsson, 2010, u. s.

⁶⁷ Nilsson, 2014, s. 119.

⁶⁸ Ib.

⁶⁹ Ib., s. 126.

⁷⁰ Ib., s. 123.

⁷¹ Åsa Arping, ”Att göra skillnad. Klass, kön och etnicitet i några av det nya seklets svenska uppväxtskildringar”, *Från Nexö till Alakoski: Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, red. Bibi Jonsson, Magnus Nilsson, Birthe Sjöberg och & Jimmy Vulovic, Lund: Absalon, 2012, s. 197.

som arbetarlitteraturens paradgren” och de exempel hon tagit upp är just romanförfattare. Vidare påtalar hon att det är just därför det är ”spännande att det under senare år framför allt är lyriken som har lyckats ladda arbetarskildringen med ny politisk och estetisk energi”.⁷² De exempel hon tar upp då är Helen Rådberg, Johan Jönsson och Jenny Wrangborg som hon menar alla tre använder sig av ”*vreden* som bränsle i en klass- och genusmedveten uppgörelse med samhället och slitet i omsorgs- och servicesektorn”.⁷³ Arping hävdar att det i *Kallskänken* rör sig om ”direkta vittnesmål” som skildrar den utsatta individen i en restaurangvärld präglad av cynism och ett samhälle utan ljusa framtidsutsikter för de unga.⁷⁴

⁷² Arping, s. 196.

⁷³ Ib., s. 196f.

⁷⁴ Ib., s. 197.

Undersökning – Receptionen i dagspress, tidskrifter och radio

Intertextualitet – jämförande med andra författarskap

Marie Petterssons inledande stycke är centrerat kring arbetarlitteratur och första meningen lyder: ”Arbetarlitteratur. Vad det är och vem som skriver den och hur den ser ut är en evig diskussion.” Därefter nämner hon författarna Kristian Lundberg, Måns Wadensjö och Johan Jönson som exempel på den tudelade identiteten som både arbetare och författare, och hur dessa identiteter lever sida vid sida eller står i konflikt med varandra.

Magnus Nilssons påtalar i sin recension det arbetarlitterära utan att kategorisera Wrangborg som poet eller kallskänka, och i ingressen står det att hon med *Kallskänken* skriver in sig ”i den svenska arbetarlitteraturen”.⁷⁵ Han menar även att hennes medvetenhet om den egna positionen i den litterära offentligheten ”är typisk för arbetarlitteraturen”.⁷⁶ Nilsson lyfter också likheten med Stig Sjödin, och som nämnt ovan är det denna recension som ligger till grund för hans senare argumentation för släktskapet mellan de två författarna.⁷⁷ Även Göran Sommerdal skriver att Wrangborg är ”traditionell, på Stig Sjödens eller Pablo Nerudas vis”. Han föreslår också en läsning av henne genom Leslie Kaplans *Fabriken*.

Karin Nykvist nämner både Göran Greider och rapparen Timbuktu i sin recension, men då i relation till den politiska diktens återkomst. Hon skriver även att en del är både ”läsvärt och tänkvärt” men att det mesta ”är allt för likt sådant som skrevs för fyrtio år sen: stort patos men utan särskilt mycket finess”. Vilka texter hon refererar till får läsaren själv avgöra, men räknat från 2010 och fyrtio år bakåt placerar oss i 1970-talet. Nykvist avslutar med en referens till den franske filosofen Jacques Rancière med att peka på att han menar att ”all dikt är politisk, eftersom konsten ytterst handlar om hur världen ska benämnas och förklaras”.

Av recensionerna är det en som står ut i antalet jämförelser och namnomnämmanden. Likt Nykvist inleder Per Bergström med att påpeka att Göran Greider efterfrågat nya arbetarförfattare, värd att poängtera är dock skillnaden i ordval då Nykvist skriver om ”politisk dikt” till skillnad från Bergströms arbetarförfattare. Vidare gör Bergström en kort förteckning över den senaste tidens arbetarlitteratur genom namn som Åsa Linderborg, Susanna Alakoski, Kristian Lundberg och Måns Wadensjö. Bergström menar dock också att det varit färre författare inom poesin med ”arvtagare till författare som Stig Sjödin, Elise Johansson eller Märta Tikkanens raka diktning”. Avslutningsvis skriver han att Wrangborg

⁷⁵ Nilsson, 2010, u. s.

⁷⁶ Ib.

⁷⁷ Ib.

allt för ofta närmar sig ”en agitatorisk plakatdiktning (som faktiskt kan påminna om kampdikt som Sacco & Vanzetti)”.

En annan intressant aspekt är att Crister Enander avslutar med orden ”[d]et är sannerligen inte var dag man hör dikter vilka det *dånar* om *uti rättens krater* [min kursiv]”. Detta är en direkt referens till ”Internationalen”, i svensk översättning av Henrik Menander, tredje versraden i den första strofen.⁷⁸

Hos Lia Fallenius finns också ett inledande resonemang om arbetarlitteratur och *Kallskänken* placeras därmed i en kontext tillsammans med de andra två böckerna som artikeln avhandlar, skrivna av Sara Beischer och Marie Hållander. Fallenius skriver om Wrangborg att ”[d]et är en fråga om klass och kön men inte på samma tydliga sätt som hos Moa Martinsons statarromaner eller Maja Ekelöfs *Rapport från en skurhink* (1970)”.⁷⁹ Senare skriver hon även att ”Wrangborgs vrede och vassa träffsäkerhet påminner mig en del om Sonja Åkesson”.⁸⁰ Hon lyfter också att det bland de samtida arbetsplatskildringarna är kvinnorna som dominerar, till skillnad från guldålderns 30-talsförfattare.⁸¹ Genomgående för Fallenius text är att det är kvinnliga författarskap i centrum, både i att det är en samlad text över tre olika kvinnliga författare och i jämförelserna.

Återkommande i texterna är aktualiseringen av Lundberg, då även Fallenius nämner honom. Andra som återkommer är Wadensjö och Sjödin. Vissa av författarskapen som tas upp kan räknas som klassiskt arbetarlitterära, andra är moderna arbetarförfattare och sedan återfinns även författare som vanligtvis inte skrivs in i traditionen, som Tikkanen, Åkesson och Neruda. Pettersson, Nilsson, Bergström och Fallenius förhåller sig uttalat till begreppet arbetarlitteratur, medan andra berör arbetarlitteraturen indirekt genom att nämna kända arbetarförfattare. Med Christer Ekholms resonemang om värderandet av termen arbetarlitteratur i åtanke går det också att dra kopplingar till värderingsaspekter när skribenterna kopplar Wrangborg till en arbetarlitterär tradition och därmed legitimerar och upphöjer henne med arbetarlitteraturen som argument. Det går då också att tolka Nykvists val att kalla det ”politisk dikt” istället för ”arbetarlitteratur” som ett sätt att frånta *Kallskänken* denna legitimitet.

⁷⁸ ”Internationalen” efter Mikael Färnbo, ”Stå inte där och mumla - här är texten”, *Dagens Arena*, <https://www.dagensarena.se/redaktionen/sta-inte-dar-och-mumla/>, hämtad: 2019-12-19.

⁷⁹ Fallenius, s.13.

⁸⁰ Ib., s. 14.

⁸¹ Ib., s. 13.

Av arbetare – epitet och kategorisering

Sommerdal refererar till Wrangborg som ”kallskänka och poet” och Bergströms artikel ackompanjeras av en faktaruta där det står ”Yrke: Kallskänka, poet”. I texten nämns att uppmärksamheten kring diktsamlingen varit stor och Bergström lägger fram Wrangborgs yrkesbakgrund som en möjlig förklaring till detta när han skriver om ”det ovanliga i den köksanställda som blivit författare”. Jenny Tunedal lyfter också fram epitetet kallskänka och poet när hon skriver att Wrangborg ”debuterar i rollen som poet och kallskänka och har skrivit en bok om att arbeta som kallskänka”. Pettersson skriver på ett liknande vis att ”[k]allskänkan *Jenny Wrangborg* debuterar med diktsamlingen *Kallskänken* och förvandlas därmed från arbetare till arbetarförfattare. Att hon skriver arbetarlitteratur råder det inga tvivel om”. Sommerdal, Bergström, Tunedal och Pettersson lägger alltså alla vikt vid att *Kallskänken* är skriven av en arbetare, och Pettersson gör en poäng av att detta gör diktsamlingen till arbetarlitteratur. Något som står ut i Bergströms artikel är att han beskriver Wrangborg som ”kristianstadsbördig”, vilket kan antas vara ett resultat av att det är i en lokal tidning artikeln publiceras och att det helt enkelt handlar om målgruppsanpassning.

Kalle Holmqvist inleder med ett resonemang om arbetarlitteratur och att den på senare år ”framför allt handlat om att vara född i ett fattigt hem på 1940-talet och sedan få det bättre som vuxen”. Detta handlar mer om en tematisk observation som inte nödvändigtvis innebär att författarna har egna erfarenheter av fattigdomen. Detta menar Holmqvist dock inte är fallet med Wrangborg och pekar på att hon istället representerar en ny generation arbetare som lever med ”deltidsvikariat och timanställningar”. Vidare skriver Holmqvist att Wrangborg inte betraktar ”proletariatet utifrån” vilket han lägger fram som en förklaring till Wrangborgs skärpa och på så vis blir hennes erfarenhet av att skriva inifrån proletariatet något positivt. Holmqvist skriver att det är möjligt att en författarkarriär väntar Wrangborg och fortsätter: ”Men frågan är om hon någonsin kommer att skriva lika relevanta dikter som de som är ihoptänkta under ett stressigt arbetspass och nedplitade på spårvagnen hem.” Om Wrangborg slutar arbeta och inte längre lever i den verklighet hon skriver om är Holmqvist alltså rädd att hennes relevans försvinner. Enander skriver att ”[d]et är poesi skriven underifrån”, med samma positiva innebörd som Holmqvist. Om det läses som underifrån i ett klassamhälle där underklass och arbetarklass får betyda det samma, lyfter han här samma poäng som Holmqvist, att Wrangborg tillhör arbetarklassen.

Tunedal ser författarens arbetarbakgrund som central i positiv mening när hon anmärker att ”Kallskänken hämtar kraft, tyngd och legitimitet ur Wrangborgs egen erfarenhet”. Även

Fallenius skriver att "[d]ikterna hämtar kraft och näring ur Wrangborgs vardag som kallskänka och hennes fackliga engagemang".⁸² Fallenius, Tunedal, Enander och Holmqvist för alla resonemang om att det är faktumet att författaren är arbetare som ger legitimitet till att skriva om arbetare, ett fenomen men också ett problem som lyfts i relation till arbetarlitteraturen långt bak i historien.⁸³ Dessa fyra skribenter ser det också som något positivt och menar att Wrangborgs styrka delvis ligger i att hon är en arbetare som skriver om arbetare och arbete.

Ann Mårtens betonar inte Wrangborgs klasstillhörighet i sin recension utan sätter istället åldern i fokus. Wrangborg beskrivs som ung tre gånger: i inledningen som "den unga poeten och debutanten" och sedan som "denna bestämda unga debutant". Avslutningsvis heter det att Wrangborg "gör ett självständigt, beslutsamt och självsäkert intryck. Vilket inte är alla unga kvinnor förunnat idag!"⁸⁴ Lia Fallenius artikel i *Cora* är ingen traditionell recension utan en artikel som lyfter tre olika "starka arbetsplatskildringar skrivna av unga kvinnor".⁸⁵ Hos Mårtens och Fallenius finns också ett intresse för vem det är som har skrivit och vilken position talan förs från, men istället för att betona författarens arbetarbakgrund blir det här ålder och kön som hamnar i centrum.

Sommerdal, Bergström, Tunedal, Pettersson, Holmqvist och Enander, det vill säga hälften av skribenterna, betonar att Wrangborg är hemmahörande i arbetarklassen, antingen genom att nämna hennes yrkestitel, benämna henne som arbetarförfattare eller beskriva henne som skrivande utifrån eller underifrån. Bergström är ensam om att påtala att Wrangborg är från Kristianstad. Kön lyfts fram av Mårtens, Magnus Dahlerus och Fallenius medan Mårtens och Fallenius också påtalar åldern.⁸⁶ En intressant aspekt är dock att det absolut vanligaste ordet för att beskriva Wrangborg är debutant eller omskrivningar för detta, som förekommer i tio av tolv texter, och enbart utelämnas av Nilsson och Holmqvist.

Om arbetare – tematik och tradition

Tunedal nämner ett par motiv som kan betraktas som klassiskt arbetarlitterära: den mänskliga kroppen som den svagaste länken på det löpande bandet, men också en kropp som är

⁸² Fallenius, s. 15.

⁸³ Denna dubbelhet nämns under "Teori och begreppsdefinitioner", där Magnus Nilsson lyfter bland annat Harry Martinson och Eyvind Johnson och frågan om dessa kan betraktas som arbetarförfattare efter att de tilldelats Nobelpriset i litteratur.

⁸⁴ Mårtens, s. 49.

⁸⁵ Fallenius, s. 13.

⁸⁶ Det finns inget tydligt mönster rörande att kvinnliga skribenter skulle betona könsaspekten i högre grad, däremot är det tydligt att de båda skribenterna i *Cora*, en feministisk tidskrift, gör det i högre utsträckning. Andelen kvinnor bland skribenterna är lika stor som andelen män.

människa men betraktas som maskin. Tunedal skriver även att "[a]rbetet är hennes motiv", vilket kan kopplas till att Wrangborg skriver *om arbetare*. Hon poängterar också att "poesin handlar mer om kollektivet än om individen".⁸⁷ Sommerdal är inne på samma spår när han skriver: "Det konkreta arbetet, slitet och knoget, är i centrum, men i ännu högre grad arbetets människor."

Pettersson fokuserar uttalat på arbetarlitteratur när hon inleder med ett resonemang om senaste årens "skildringar av arbete", och skriver vidare: "Vi befinner oss i ett restaurangkök någonstans på Avenyn, Göteborg. Det är tungt och slitsamt, tidiga morgnar och dålig lön, elaka kunder och misstänksam chef." På så sätt påtalar Sommerdal och Pettersson att det är både arbetet och de arbetande människorna som behandlas i diktsamlingen. Enander betonar också det fysiska rummet när han skriver: "Redan från första raden befinner vi oss mitt i kallskänkans kök." Platsen är köket och där "möter vi agitation, vardag och hårt slit". Att det rör sig om arbete rent tematiskt och platsmässigt är Enander tydlig med.

Mårtens anmärker att *Kallskänken* är en "diktsvit som handlar om hur svårt det är att vara arbetare idag".⁸⁸ Vidare hävdar hon att Wrangborg "månar om det goda i att ha ett jobb och arbetskamrater".⁸⁹ Fallenius menar att diktsamlingen handlar om "en kallskänka som jobbar på ett kafé i Göteborg tillsammans med ett gäng andra arbetande män och kvinnor".⁹⁰ Dahlerus skriver att "dikterna rör sig bland arbetare", och lyfter i sin recension att det rör sig om en "dysfunktionell miljö där måttet är mannens" där han också berör den sexistiska jargongen. Klass artikuleras inte som en central aspekt, även om han nämner arbetare är det sexismen och inte klassorättvisor som betonas. Nilsson skriver att "[e]tt centralt motiv i *Kallskänken* är gränsen mellan arbete och fritid" och att hon skildrar det moderna arbetslivet som en "omänsklig värld".⁹¹ Tonvikten hos Holmqvist ligger på att Wrangborg skildrar ett kollektiv som består av "kvinnor, svartskallar och flator" och att det faktiskt är så arbetarklassen ser ut, vilket även det är betoning på *om arbetare* men samtidigt ett förtydligande om att det inte rör sig om en homogen grupp.

Nykvist skriver däremot ingenting om vem eller vilka diktsamlingen skildrar och desamma gäller Marie Norin, vilket kan tyckas märkligt i en recension. Dahlerus, Sommerdal, Pettersson, Enander, Mårtens, Fallenius, Bergström, Holmqvist, Nilsson och Tunedal påtalar

⁸⁷ Detta blir intressant i relation till vad bl.a. Agrell skriver, som menar att arbetarlitteraturen gått från att skildra ett kollektiv till att i större utsträckning skildra individen. Det hon avhandlar är dock arbetarprosa och inte poesi, se Agrell, s. 23.

⁸⁸ Mårtens, s. 49.

⁸⁹ Ib.

⁹⁰ Fallenius, s. 14.

⁹¹ Nilsson, 2010, u. s.

däremot alla på olika sätt att *Kallskänken* handlar om arbete och arbetare, alltså tio av de tolv skribenterna. Det finns dock ingen tydlig värdering, varken positiv eller negativ, i detta och Tunedal, Sommerdal, Mårtens och Dahlerus betonar snarare det ovanliga eller unika i poesi skriven om arbetarklassen. I övrigt är alla de recensenter som går in på ämnet relativt neutrala när de lyfter tematiken och vad diktsamlingen handlar om, även om Holmqvist hävdar att det är en korrekt avbildning av verkligheten.

För arbetare – för vem skrivs diktsamlingen och för den arbetarklassens talan?

Tunedal skriver att: "[t]onen växlar mellan aggressiv attack mot överheten och ömsinta blickar på kollegorna. Det poetiska projektet verkar vara att skriva fram ett tydligt 'vi' som kan samla sig mot de besuttna". Norin skriver att Wrangborg vill "mana till solidaritet och motstånd", medan Holmqvist skriver att det finns en "stark kärlek till jobbkompisarna", Mårtens uttrycker det istället som att Wrangborg "alltid håller sig på den solidariska sidan i den klasskamp som utspelar sig".⁹² Med Nilssons synpunkt i åtanke om att arbetarlitteraturen är för arbetare i dubbel bemärkelse, både ställningstagande och solidariserande för arbetarklassen och riktad till densamma, kan vi se att Tunedal, Norin, Mårtens och Holmqvist alla betonar solidariteten och kärleken som ett uttryck för ett ställningstagande för arbetarklassen. Sommerdal benämner hennes poesi som "rak klassolidarisk och kampinriktad" och skriver att arbetets människor är i centrum samtidigt som: "Jenny Wrangborg håller envetet fast vid skillnaderna, åtskillnaderna i människornas villkor." Alltså skriver hon om klasskillnader samtidigt som hon tar ställning för arbetarklassen.

Nykvist lyfter samma aspekt från en annan vinkel när hon skriver: "Det är vitt och svart, vi mot dom och förtryck vart man än ser. När Wrangborg skriver indignerat om hur den till kropp och själ utslitna kafépersonalen bara får duschkräm och handlotion i julklapp samtidigt som kaféet blir rättvisemärkt klingar solidaritetssnacket lite ihåligt." För henne blir ställningstagandet för arbetarna något negativt och är till stor del det hon grundar sin kritik av diktsamlingen på. En möjlig tolkning av det Nykvist hävdar är att det handlar om att Wrangborg tar ställning för arbetarna i Sverige och ihålligheten ligger i avsaknaden av en internationell arbetarsolidaritet, eller helt enkelt att ställningstagandet görs på "fel" sätt och inte är negativt i sig.

Pettersson skriver att det är "en text som sätter striden först" och att Wrangborg låter "arbetskamraterna komma till tals i ömsinta argsinta personporträtt, och det ger diktsamlingen en effektiv kollektivkänsla. Det är vi mot dom. Folket mot makten, överklass mot underklass"

⁹² Mårtens, s. 49.

och vidare att ”i centrum står ändå kampen: den fackliga, den personliga, den storvulet internationella”. Pettersson nämner alltså även hon kärleken till arbetskamraterna och kamptematiken. Även Fallenius lyfter arbetarklassen när hon skriver: ”Bilderna som skrivs fram är hur vårt kapitalistiska samhälle vilar på att hålla nere kollektivet av underbetalda arbetare”.⁹³ Vidare menar Fallenius att Wrangborg inte hymlar med att det är dikt ”vars huvudsyfte är att ta ställning, att mana till motstånd och solidaritet”.⁹⁴ Fallenius menar också att Wrangborg skiljer sig från de andra två författarna i hennes artikel då dessa inte är ”öppet politiska stridsskrifter” vilket hon menar att *Kallskänken* är.⁹⁵

Mårtens skriver liknande om att ”författaren tycker att bristen på jämlikhet är orättfärdig. Hon gillar inte att tjäna de välbeställda och klagar[...]”.⁹⁶ Nilsson skriver i sin recension att Wrangborg är ute efter ”att skapa medvetenhet om klassförtryck och att uppmana till kamp för socialismen” och menar att dikten ”Löftet” handlar om klassolidariteten som den enda möjliga vägen till demokrati.⁹⁷

Dahlerus skriver: ”Politisk dikt kanske glädjer politiker, de citerar den i sina tal, men den tillfredsställer inte lyrikläsarnas vilja till närhet, fördjupning och detaljer.” De han beskriver som nöjda med politisk dikt är alltså politiker, som inte nödvändigtvis är från arbetarklassen. Karin Nykvist kritiserar också de politiska inslagen när hon skriver att Wrangborgs poesi ”är mer politik än just dikt” och fortsätter med att det ”borde kännas så friskt med poesi som vill nå utanför den inomlitterära världen och göra skillnad i ’verkligheten’ utanför, men detta gör mig faktiskt mest trött”. De båda beskriver alltså de politiska inslagen som negativa, men förtydligar inte om det är faktumet att politiken tar plats i dikten som stör, eller om det är detta i kombination med ett bristande estetiskt värde.

Vad Enander skriver skiljer sig markant från detta, som menar att Wrangborg skriver något utöver det vanliga när hon lämnar ”det poetiska landskap som alltmer ockuperas av ointressanta språklekar och introverta piruetter”. Fallenius skriver att hon ”blir upprymd av att läsa Wrangborg” och lyfter ”hennes befriande ursinne och okuvliga kamp för förändring i en tid när de flesta slutit sig i sina slappa små Idol-liv”.⁹⁸ Kanske är det samma fenomen som Dahlerus, Nykvist, Enander och Fallenius avhandlar, men skillnaden ligger i att Dahlerus och Nykvist ser Wrangborgs politiserande av dikten som något negativt medan Enander och

⁹³ Fallenius, s. 14.

⁹⁴ Ib., s. 15.

⁹⁵ Ib., s. 14.

⁹⁶ Mårtens, s. 49.

⁹⁷ Nilsson, 2010, u. s.

⁹⁸ Fallenius, s. 15.

Fallenius ser det som uppfriskande.

Bergström nyanserar bilden något när han skiljer på politisk litteratur och arbetarlitteratur, genom att först påpeka att det har varit ont om arbetarlyrik de senaste åren men att detta inte betyder ”att det saknas brist på politik inom svensk poesi, även om stora delar av samtidslyriken ofta beskylls för det så är politiken ett av de bärande elementen för den idag. Kanske mer intellektualiserad, språkligt uppbruten och teoretisk, men även språk är i högsta grad politik”. Vidare skriver han att det rör sig om ”[e]n konkret realism som vågar blotta det faktiska klassamhället och ställa klass mot klass”. Ett blottande av klassamhället bör därmed tolkas som ett ställningstagande och ett sympatiserande för arbetarklassen, det vill säga att Wrangborg enligt Bergström skriver både politisk litteratur och arbetarlitteratur *för* arbetarklassen. Här är det också intressant att uppmärksamma att ordet ”politisk” hos Nykvist och Dahlerus används med en negativ innebörd och att Nykvist går så långt som att ställa politik och dikt mot varandra. Bergström ser inte denna motsättning och betonar språkets politiska dimension.

När det kommer till litteratur *för* arbetare, i betydelsen att den läses och riktar sig till arbetarklassen, finns ett intressant spår rörande muntlighet i Wrangborgs diktning. Norin inleder med att mena att Wrangborg skriver ”dikt som kan läsas högt på torgen”. Denna agitatoriska eller muntliga betoning lyfter även Tunedal när hon skriver ”[v]issa av dikterna känns rentav skrivna för att framföras från talarstolen, eller i alla fall från en mycket stor scen”. Samma sak gäller Per Bergström som skriver att *Kallskänken* är ”en rak arbetsplatsbeskrivning som skriven för talarstolen” och även menar att det är ”agitatorisk plakatdiktning”. Detta skulle kunna kopplas till det Magnus Nilsson skriver om Wrangborgs bakgrund inom poetry slam-scenen. Denna agitatoriska eller muntliga influens kan på så vis härledas både till en äldre kampdiktning, men också till en i dag högst aktuell litterär uttrycksform.

En annan intressant aspekt av Enanders recension är att han är tydlig med att visa på sin egen erfarenhet, och de första fem styckena i recensionen handlar om hans tid som nattportier på ett hotell. I centrum för recensionens första del står en annan kallskänka, den före detta kollegan till Enander fungerar som en ingång till Wrangborgs diktsamling. Enander positionerar sig som en som vet vad det handlar om, som vinner legitimitet genom att peka på sina tidigare erfarenheter. En möjlig tolkning av detta är att han positionerar sig själv som arbetare och presenterar sig som sådan i sin läsning, och på så vis blir den arbetare som texten är skriven för. Ett annat sätt att förstå Enanders strategi är genom Tomas Forsers tes där han menar att kritiken handlar, alltså agerar, och därmed berättar sin egen historia, vilket Enander

definitivt tar tillfället i akt att göra.

Samtliga skribenter lyfter på ett eller annat sätt fram att Wrangborg skriver *för* arbetare. Antingen genom att påtala solidariserandet i Wrangborgs klasskildring eller att betona en vi-känsla och kärleken till kollegorna. Betonandet av ett ”vi” skulle också kunna tolkas som det kollektiv Wrangborg vänder sig till, och att det recensenterna därmed menar är att hon inte bara tar ställning för arbetarklassen utan också riktar sig till densamma. Den stora skillnaden ligger i om detta bara nämns eller värderas antingen positivt, som hos till exempel Enander och Fallenius, eller negativt som hos Nykvist. Det blir också tydligt att det är *för* som tydligast värderas, till skillnad från aspekterna *av* och *om* där värderingen varit sekundär. En annan intressant aspekt är skillnaden mellan politisk dikt och arbetardiktning, då ordet politisk används i negativ bemärkelse av recensenterna i högre grad än ord kopplade till arbetardikt.

Avslutning

Sammanfattning

Intertextuella kopplingar och liknandet vid andra författarskap är återkommande bland recensionerna av Jenny Wrangborgs *Kallskänken* i dagspress, tidskrifter och radio. Det görs på olika sätt, antingen genom förteckningar över senaste tidens arbetarlitteratur eller som hos Fallenius genom att skriva om tre olika verk i samma artikel. Andra kopplingar är direkta jämförelser och de vanligaste namnen är då Stig Sjödin och Kristian Lundberg, men även Måns Wadensjö och Åsa Linderborg återkommer vid flera tillfällen. Bland skribenterna är det dock inte bara författare som vanligtvis kopplas till arbetarlitteratur som nämns och liknelserna vid till exempel Sonja Åkesson eller Märta Tikkanen öppnar upp för en läsning av Wrangborg där hon placeras i en mer feministisk tradition än en arbetarlitterär.

Betonandet av Wrangborg som arbetande, och *Kallskänken* som skriven av arbetare, är återkommande bland hälften av skribenterna. Yrkestiteln kallskänka och klasstillhörigheten fungerar som två olika vägar in i att fastställa att majoriteten av skribenterna är överens om att *Kallskänken* är skriven av en arbetare. Dock är skribenterna också intresserade av andra aspekter än klass, så som ålder, kön och födelseort. Den mest frekvent använda benämningen av Wrangborg är dock fokuserad på att hon debuterar som författare.

Att Jenny Wrangborg skriver *om* arbetare betonas av tio av tolv skribenter. Bland annat tar man här upp de kärleksfulla porträtten av kollegorna och skildringen av det arbetande kollektivet, men även att platsen diktsamlingen utspelar sig på är kallskänkans kök. Arbetarlitterära motiv som rör kroppen och det omänskliga att i arbetet bli en maskin återkommer också. Detta värderas dock inte av skribenterna, varken som positivt eller negativt, utan beskrivs istället som unikt eller ovanligt.

Aspekten *för* arbetare värderas i större utsträckning, där ställningstagandet värderas antingen positivt eller negativt. Samtliga recensenter nämner detta på ett eller annat vis, och här skiljer det sig också i ordval mellan ”politisk dikt” eller ”arbetardiktning”. Flertalet recensenter tar också upp en muntlighet de menar sig se i Wrangborgs författarskap och detta, tillsammans med betonandet av att författaren skriver fram ett ”vi”, skulle kunna tolkas som en del av att *Kallskänken* riktar sig till arbetare. I övrigt är det dock den andra innebörden av *för* som står i centrum, alltså att Wrangborg tar ställning och är klassolidarisk.

Avslutningsvis går det att konstatera att kriteriet *om* arbetare inte värderas i någon högre grad och fokus ligger på att det upplevs som ovanligt och unikt. Detta medan *för* arbetare är det som blir den stora vattendelaren när det kommer till den värderande aspekten, här tar

skribenterna ställning, antingen positivt eller negativt, till att Wrangborg solidariserar och artikulerar en kritik av klassamhället. Av arbetare lyfts i vissa fall som något positivt då man menar att det ger legitimitet till poesin, men det nämns inte heller av alla skribenterna.

Diskussion

Mottagandet av *Kallskänken* placerar verket i både en arbetarlitterär och feministisk tradition med fokus på en svensk kontext. Wrangborg mottags främst som debutant, men också som arbetare, kvinna och ung. *Kallskänken* mottags också som ett verk om och för arbetare, där den senare fungerar som en vattendelare värderingsmässigt.

Avslutningsvis är det intressant att observera att Magnus Nilsson och Åsa Arping är tydliga med att skriva in Wrangborg i en arbetarlitterär tradition, något som en del av recensenterna också gör. Skillnaden är att skribenterna i pressen också finner kopplingar till andra författarskap, som till exempel Pablo Neuruda, Sonja Åkesson och Märta Tikkanen. Nilssons resonemang om Wrangborgs bakgrund i poetry slam-scenen skulle vara en möjlig väg för att bättre ringa in hennes författarskap och att utifrån olika fält eller litterära offentligheter förstå olika delar av Wrangborgs influenser.

En annan aspekt som väcker många frågor är kritiken av det politiska kontra det estetiska värdet. Wrangborgs poesi beskrivs inte som enbart estetiskt tilltalande litteratur och bedöms inte utifrån litterära kvaliteter, skribenterna värderar istället i vilken grad den tar ställning eller speglar verkligheten. Ett spår som i relation till detta hade varit intressant att undersöka närmare är Nilssons politiska ambition att se författare, bland annat Wrangborg, som aktörer med potential att artikulera en skarp klassanalys och på så sätt bidra till ett utökat klassmedvetande. Detta är kanske en aspekt som delvis förblindar läsningen från att se det estetiska värdet i *Kallskänken*, vilket gäller såväl forskningen som recensionerna. Möjligtvis sker inskrivandet av ett författarskap i en arbetarlitterär tradition genom en kompromiss med estetiska värden då dessa åsidosätts för andra värderingsaspekter. Samtidigt har den arbetarlitterära traditionen sina egna kriterier för värdering, som snarare grundas på andra aspekter än de estetiska, och istället kan kopplas till den litterära produktionen av klass.

Det är också intressant att fundera på hur recensenterna drar andra kopplingar, utanför den arbetarlitterära traditionen, och om en läsning av arbetarlitteratur fränkopplad från den arbetarlitterära traditionen skulle vara givande, utan att förminska arbetarlitteraturens egenvärde. Samtidigt finns det en problematik i värdeladdningen av begreppet arbetarlitteratur, men det återstår att se hur man skulle kunna närma sig arbetarlitteraturen på

ett värdeneutralt sätt, eller så är det kanske helt enkelt inte möjligt då försöken att bilda en ny tradition i litteraturhistorien är värderande till sin natur.

Källförteckning

Primärmaterial

- Bergström, Per ”Personligt och partipoesi”, *Kristianstadsbladet*, 2010-05-19
- Dahlerus, Magnus, ”Kallskänkans skarpa blick”, *Uppsala Nya Tidning*, 2010-06-29
- Enander, Crister, ”Genom ’Kallskänken’ går ett vasst stråk av klasshat”, *Gefle Dagblad*, 2010-07-17
- Fallenius, Lia, ”Rapport från tjänstehjonens värld”, *Cora* 2013:32, s. 12–15
- Holmquist, Kalle, ”Anspråkslös diktberättelse från proletariats mitt”, *Fria Tidningen*, 2010-05-19
- Mårtens, Ann, ”Kallskänken av Jenny Wrangborg”, *Cora* 2010:22, s. 49
- Nilsson, Magnus, ”Ord i rättan tid”, *Clarté* 2010:4, u. s. Tillgänglig på nätet:
<https://clarte.se/clarte-pa-naetet/75-410-vad-goer-vi-nu/7511-Ord-i-rettan-tid-75>
- Norin, Marie, ”Dikter som tar ställning”, *Göteborgsposten*, 2010-05-29
- Nykvist, Karin, ”Platt som ett plakat”, *Sydsvenskan*, 2010-07-10
- Pettersson, Marie, ”Kallskuren kollektivpoesi”, *Helsingborgs Dagblad*, 2010-06-23
- Sommerdal, Göran, ”Arbetets människor i fokus i Wrangborgs Kallskänken”, *Kulturnytt i P1*, Sveriges Radio, <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=3726716>, Hämtad: 2019-11-19
- Tunedal, Jenny, ”Klasskamp från kaféet”, *Aftonbladet*, 2010-06-07
- Wrangborg, Jenny, *Kallskänken*, Stockholm: Kata Förlag, 2010
- Wrangborg, Jenny, *Kallskänken*, Stockholm: Ordfront, 2013

Sekundärmaterial

- Agrell, Beata, ”Klassperspektiv i svensk arbetarprosa under 1900-talet”, *Stempelslag*, red. Even Igländ Diesen, Ole Karlsen & Elin Stengrundet, Oslo: Novus, 2016, s. 23–64
- Arping, Åsa, ”Att göra skillnad. Klass, kön och etnicitet i några av det nya seklets svenska uppväxtskildringar”, *Från Nexø till Alakoski: Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, red. Bibi Jonsson, Magnus Nilsson, Birthe Sjöberg och & Jimmy Vulovic, Lund: Absalon, 2012, s. 189–198
- Ekholm, Christer, ”Arbetarlitteraturen som mindre”, *Hva er arbeiderlitteratur? Begrepsbruk, kartlegging og forskningstradisjon*, red. Christine Hamm, Ingrid Nestås Mathisen & Anemari Neple, Bergen: Alvheim & Eide Akademisk Forlag, 2017, s. 153–168

- Forser, Tomas, *Kritik av kritiken*, Gråbo: Anthropos, 2002
- Furuland, Lars, ”Litteratur och samhälle. Om litteratursociologin och dess forskningsfält”, *Litteratursociologi*, red. Lars Furuland & Johan Svedjedal, Lund: Studentlitteratur, 1997, s. 16–49
- Furuland, Lars, ”Arbetarlitteraturen i Sverige – från kampdikt till arbetarspel”, *Svensk arbetarlitteratur*, Lars Furuland & Johan Svedjedal, Stockholm: Atlas, 2006, s. 19–430
- Färnbo, Mikael, ”Stå inte där och mumla - här är texten”, *Dagens Arena*, <https://www.dagensarena.se/redaktionen/sta-inte-dar-och-mumla/>, 2015-05-1.
- Johansson Rissén, Ann-Christine, *Arbetarlitteraturens återkomst: En diskursinriktad analys kring föreställningar om den samtida arbetarlitteraturen i Sverige 1999-2007.*, Institutionen för informationsvetenskap/ Bibliotekshögskolan, Borås, 2008, http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?dswid=2963&pid=diva2%3A1311020&c=1&searchType=SIMPLE&language=sv&query=arbetarlitteraturens+%C3%A5terkomst&af=%5B%5D&aq=%5B%5B%5D%5D&aq2=%5B%5B%5D%5D&aqe=%5B%5D&noOfRows=50&sortOrder=author_sort_asc&sortOrder2=title_sort_asc&onlyFullText=false&sf=all
- Nilsson, Magnus, *Arbetarlitteratur*, Lund: Studentlitteratur, 2006
- Nilsson, Magnus, ”Arbetarlitteratur, teori, politik. Utkast till ett marxistiskt program för forskning och undervisning om svensk arbetarlitteratur”, *Från Nexø till Alakoski: Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, red. Bibi Jonsson, Magnus Nilsson, Birthe Sjöberg och & Jimmy Vulovic, Lund: Absalon, 2011, s. 199–208
- Nilsson, Magnus, ”Inordning och uppror”, *Tidskrift för Litteraturvetenskap*, 2012:1, s. 49–62
- Nilsson, Magnus, ”En ny generation – En förnyad tradition”, *Samlaren* 2014, s. 100–128
- Nilsson, Magnus, ”Från klass i sig till klass för sig”, *Clarté* 2015:1, u. s. Tillgänglig på nätet: <https://clarte.se/clarte-pa-naetet/92-1-15-klasserna-i-sverige/9205-Fran-klass-i-sig-till-klass-for-sig-92>
- Nilsson, Magnus, ”En ny arbetarlitteratur?”, ”*Inte kan jag berätta allas historia?*” *Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur*, red. Beata Agrell, Åsa Arping, Christer Ekholm & Magnus Gustafson, Göteborg: LIR skrifter, 2016, s. 131–15, [2016a]
- Nilsson, Magnus, ”Den moderna(st) svenskspråkiga arbetarlitteraturen”, *Stempelslag*, red. Even Igländ Diesen, Ole Karlsen & Elin Stengrundet, Oslo: Novus, 2016, 259–284 [2016b]
- Perurell, Erik, *En författares väg. Jan Fridegård i det litterära fältet.*, Hedemora: Gidlunds, 1998

Rydén, Per, *Domedagar. Svensk litteraturkritik efter 1880*, Lund: Avd. för pressforskning,
Litteraturvetenskapliga institutionen, 1987
Sæther, Taran Anne, ”Kallskänken (omtale)”, *Ginst*, 2012:1, u. s.